

Yerliliği Milliyetçilik Parantezine Almak

Adem CEYLAN

Bir kelimeye uzaktan bakıldığında gördüğünüzle kelimenin yanına yamacına vardığınızda gördükleriniz arasında büyük uçurumlar olabilir. Hele yakınına varacağınız kelime, kavrama dönüşmüş bir kelime ise kelimeye farklı cihetlerden bakan birçok disiplinin kelimeye yüklediği anlam, insanda hem bir şaşkınlık hem de hayranlık hissi uyandırır. Kelimelerin geniş kitlelerce anlaşıldığı çerçeveye kelimenin anlam çeperlerini mahdut hale getirmeye çalışmak en hafif tabirle sıgılla mualeldir. Son birkaç yüzyılı; karşılaşma, unutmama ve hatırlama gibi kelimelerle serimleyebiliriz. Bu çaba esnasında hem kendimizi hem içerisinde yaşadığımız toplumu kendilik-yabancılaşma dikotomisiyle izah edebiliriz.

İnsanlığın ilk insandan beri yaşadığı mekânı önce tanımaya ve anlamaya çalıştığı, ardından da yönlendirdiği, mekânın oluş biçimini etkilediği, mekânın da insanı hem fiziken hem ruhen etkilediğini söyleyebiliriz. Beden ile, mekânın ilişkisinin sorgulanmaya başlaması Rönesans dönemine kadar geri götürülse de 17. yüzyıl sonrası yaşanan paradigmatik değişim yeni epistemolojiye mutabık bir insan-mekân ilişkisi kurmayı başarmıştır. Bu süreç içerisinde mekân kavramının anlamı değişime uğramış, kavuşturduğu yeni anlam ise felsefenin ve fiziğin birbirini destekleyen gelişimlerini yansıtmıştır. Gerçekliğin tüm birimlerinin ayrı ayrı tanımlandığı ve nesnelerin katı bir belirleyicilik içerdiği Newton fiziği, hiyerarşik ve düalist düşünceye modern bir dayanak oluşturmuş, öngörülebilir ve mekanik işleyişe sahip bir dünyanın fikri temeli sağlama alınmıştır.

Kartezyen düşünce sistemine göre mekân, geometrik bir yayılım olarak görülür. İnsan mekân içinde özne olarak bulunmaktadır. Özne, içinde bulunduğu mekândan bağımsızdır. Mekân da kendi içinde bağımsız bir gerçektir. Descartes'a dayandırılan bu düalist düşünce (özne-nesne ayrılığı), insan-mekân birlikteliğinin de parçalanması anlamına gelmektedir.

Bu düşünce sisteminin insanın kendisiyle ve doğayla kurduğu ilişkide ki neticesi ise ancak yabancılaşma ve kriz hali ile izah edilebilir. Bu kriz, Platon ve Aristoteles ile çerçevesi çizilen Antik düşüncenin yer/mekân anlayışı ile modernitenin eşiği olarak değerlendirilebilecek Galileo, Newton ve özellikle Descartes'in düşünceleri etrafında şekillenen önemli bir kesinti/kopuşun, etkisi hala devam eden bir mekân metafiziğini belirginleştirdiği anlamını taşır.

"Ne olduğumu dikkatle inceledim ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde bulunduğum ne bir dünya ne de bir yer olmadığını farz edebildiğim halde, bu yüzden kendimin var olmadığını farz edemediğimi; tersine, sırf başka şeylerin doğruluğundan şüphe etmeyi düşünmemden, kendimin var olduğu sonucunun pek açık ve pek kesin bir şekilde çıktığını...ben, bütün özü (mahiyeti) ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yer'e ihtiyacı bulunmayan ve maddî hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevherim. Öyle ki, bu ben, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamiyle farklı-

dır, hatta bilinmesi onu bilmekten daha kolaydır ve beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz." (Descartes, Metot Üzerine Konuşmalar 1984, s.33).

Yukarıdaki satırlar mekân epistemolojisinde, mekân metafiziğinde ve mekân ontolojisinde köklü bir değişiklik anlamına gelir. Ben'in mutlak temellendirmesi olarak Dekartçı "düşünüyorum" ediminin öznesi, mekânı öznenin temel belirleyeni olmaktan ziyade onun yayılımı ekseninde bir nicelik olarak değerlendirmektedir. Mekânı nicelleştiren bu ilk adım, birçok disiplinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Nesneleri önünde-hazır varlıklar olarak gören ve onları çerçeveleyen insan, yer-leşmeyi de bilişsel süreç, araç ve yöntemlere dayalı bir düşünme sistemi ile değerlendirmektedir. Hesaplayıcı, parçalayıcı ve sınırlandırıcı bu yeni anlayış, yer-leşmenin hakikatini anlamaktan oldukça uzak görünmektedir. Oysa yer-leşme, Heideggerce ifade edilecek olursa "İnsanın dünyada olma biçimi"dir.

Biraz sonra daha da yakınına varmak için dik yamaçlarından tırmanmaya çalıştığımız yer-li-

Kartezyen düşünce sistemine göre mekân, geometrik bir yayılım olarak görülür. İnsan mekân içinde özne olarak bulunmaktadır. Özne, içinde bulunduğu mekândan bağımsızdır. Mekân da kendi içinde bağımsız bir gerçekliktir.

***İnsan deneyiminin
ontolojik niteliği, bir
mekân ile ve mekân
içerisinde hareket
etmeye yazgılı
olmasıdır.***

lik kavramını kartezyen geleneğe bağlı olan epistemoloji temelli anlayışların aksine, insan yaşamının yer ile olan ilişkisini ontoloji temelli bütüncül bir bakışla anlamaya çalışmanın daha sarıh ve sahih bir reçete olabileceğini düşünüyoruz. İnsan deneyiminin ontolojik niteliği, bir mekân ile ve mekân içerisinde hareket etmeye yazgılı olmasıdır. İnsan varlığı, Heidegger'in ifadesiyle "dünya-içinde-varlık (being-in-the-world)" olarak mekân-bağımlı bir varoluştur. (Varlık ve Zaman, 2018) Dünya-içinde-varlık olarak insan; toplumsal, kültürel ve mekânsal bir yaşam dünyası tarafından çevrenlenmekte ve dolayısıyla bu çevrenin sınırlarına da tabi olmaktadır. Bir mekâna kök salma duygusu ve sosyo-kültürel aidiyet, insan hayatında söylemsel, temsili ve edimsel anlam çerçeveleri üretir. Rahmetli Akif Emre'nin diliyle söyleyecek olursak bir yere ait olmak, kök salmak her ne kadar orada bulunmakla ilintili ise de kişi bulunduğu yere, coğrafyaya- tarihe- mekâna- bedene ya-

bancılaşılabılır. Dolayısıyla aslında aidiyet duygusuyla da refere edebileceğimiz yerlilik için orada olmak-orada kalmak ne gerek şart ne de yeter şart olarak takdim etmemiz mümkün değil. Zira bize göre yerliliği tanımlamamıza yardımcı olacak en önemli kavramlardan birisi de hududullahıdır. Böyledir, çünkü Allah-evren-insan ilişkisindeki insicamı ifade eden tevhit, hem ontolojinin hem de epistemolojinin temelidir.

Modern dönem düşünce dünyamızın fasıllarla da olsa gündemine gelen "yerlilik" kavramına felsefeden sosyolojiye, coğrafyadan antropolojiye, mimariden edebiyata birçok disiplinin kendi terminolojileri çerçevesine yaklaştıkları müsellemler olsa da uzunca bir dönem Türkiye'de düşünce dünyasında tedavülde bulunamamıştı.

Yerlilik düşüncesi demek bizim için Türkiye'nin nomosu olarak İslam'ı görmek demek olmalıdır. Aynı şekilde İslam'ı Türkiye'nin nomosu olarak gören İslami hareket çevrelerinin ise Türkçe konuşma ve düşünmenin Müslümanca düşünmeye tearuz oluşturduğunu ima eden entelektüeller tarafından baskılanmış olması uzun yıllar bu çevrelerce kavramın istigmal edilmesinin de önüne geçmiştir. (Yerlilik kavramının İslami düşünceye muaraza oluşturduğunu söyleyen entelektüellerin düşünce dünyasında ki maluliyetler yazımızın konusu olmadığı için burada detaya girmek mümkün olmayacak.) Şimdilerde kavramın kullanımında artış göze çarpıyorsa da İslami çevrelerden kavramı kullananları; kavramı kendi bağlamına oturtmaya çalışanlarla, kavramı siyasi mekanizmaların yüklediği anlamla kullananlar şeklinde tefrik

etmemiz icap eder. Bu ayırım aslında bizi hem İslamcılık -muhafazakârlık ayırımına götürür hem de yerlilik-yerellik ayırımına.

Türkiye’de 2010’lardan sonra yaşanan siyasal gelişmelere paralel bir biçimde kullanımı artan ve siyasi arenada popülaritesi gittikçe yaygınlaşan “yerlilik-millilik” söylemi, yerli ve milliyi özdeş sayarak iki kavramın birbirine dönüştürüp muğlaklaşmasına yol açarken, siyasetin mütehakkim gücü bu kavramların arkasındaki düşünce birikiminin de üzerini örttü. Oysa özellikle yerlilik kavramı, antropolojinin, coğrafyanın, sosyolojinin ve edebiyatın konusu olarak geniş bir literatürün ve tartışma ağının merkezinde yer almaktadır. Yerlilik düşüncesinin taraftarı ve muhalifleri olsa da kavramsal ağ içerisinde olan yerellik-yersizlik-yerlilik gibi kavramlarla ilgili çalışmalar, literatürümüzde neredeyse yok denecek kadar azdır.

Yerlilikle yerelliği eşitleyen, yerlilikle milli-yetçi-liği eşitleyen bakış, hem kavramı diline pelesenk edenlerce hem de kavrama muhalefet edenlerce aynı çerçevede kullanılmaktadır. Kavramın sarahate kavuşması için çaba harcaması gerekenlerin kavramı araçsallaştıranlarla aynı alfabeyi kullanarak başka cümleler kuruyor olmaları yaşadıkları zihinsel teşevvüşten mi kaynaklanıyor yoksa İslam’la İslam düşüncesi arasındaki temel farklılığı idrak edemeyecek terminolojik uzaklıklarından mı kaynaklanıyor bilemiyorum. Yerliliği milliyetçiliğin bagajına yerleştiren siyaset yapma biçiminin Türkiye’yi götüreceği muhtemel yerden muhataplarını korkutarak yerliliği milliyetçilik parantezine almaya çalışanların siyasal pozisyonları

son kertede muarızlarıyla farklı ve zıt kanallardan aksa da aynı potaya doğru akmaktadır.

Bir kısım Müslüman entelektüellerce üzerinde durulmayan ama Kemalist modernleşme projesinin mimarlarınca dahi fark edilen toplumsal meşruiyet için kök bulma meselesi yerlilik bahsinde temas etmek zorunda olduğumuz noktalardan birisi. Kök bulma meselesine-sorununa Kemalist projecilerce üretilen çözüm; anakronizme düşme pahasına da olsa İslam öncesi tarih yüceltisi, Anadolu uygarlıkları adına pagan kültürlerin varisi olmak gibi sahte ve saçma çözümler oldu. Ne var ki dini düşünce ve din hayat ilişkisini millilik-yerlilik aynileşmesi zemininde inşa etmeye çalışan yerel muhafazakâr kesimin yaklaşımı tek kelimeyle tutarsızlık. Müslüman entelektüellerin ise İslamcı çevreler için meşruiyet ve kök bulma meselesine reçetesiye, iki yüz yıllık değişimi görmezden gelen kaçamak bir reçete: “Biz hiç yabancı olmadık ki şimdi de yerli olalım.”

Uzun ve önemli bir meseleye ancak dibace kabilinden sayılabilecek bu yazının hatimesi sadedinde şunları ifade etmekte fayda görüyorum: Dinî düşüncenin toplumsal, siyasal, tezahürleri söz konusu olduğunda yerlilikten yerelliğe, evrensel olandan ulusalcı bir hatta kayan yaklaşımın-kesimin yine İslamcı geçmişten gelen siyasetçileri-partileri de kuşatacak bir etki alanı oluşturmuş olmasını izah etmek için atalarımızdan istimdad ediyoruz:

“Rüzgâr eken fırtına biçer”

Müslüman entelektüellerin ise İslamcı çevreler için meşruiyet ve kök bulma meselesine reçetesiye, iki yüz yıllık değişimi görmezden gelen kaçamak bir reçete: “Biz hiç yabancı olmadık ki şimdi de yerli olalım.”